

Παρουσίαση έκθεσης

Η έκθεση για τον Πραξιτέλη, από το Παρίσι στην Αθήνα

(Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 25 Ιουλίου-31 Οκτωβρίου 2007)

Δημήτρης Δαμάσκος

Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Την περασμένη άνοιξη στο Λούβρο διοργανώθηκε και παρουσιάστηκε στο κοινό μια μεγάλη έκθεση με θέμα τον φημισμένο Αθηναίο γλύπτη του 4ου αι. π.Χ., τον Πραξιτέλη. Η έκθεση αυτή, που αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες διοργανώσεις του αρχαιοελληνικού τμήματος του Λούβρου, προκάλεσε πλήθος δημοσιεύσεων στον ελληνικό και τον γαλλικό Τύπο, προσελκύοντας παράλληλα μεγάλο αριθμό επισκεπτών. Ο ογκώδης κατάλογος της έκθεσης αποτελεί πλέον έργο αναφοράς τόσο για το επιστημονικό κοινό όσο και για όσους ενδιαφέρονται για την αρχαία ελληνική γλυπτική. Από τον Ιούλιο και ως τα τέλη Οκτωβρίου ένα σημαντικό τμήμα της έκθεσης φιλοξενείται στο Εθνικό Αρχαιολογικό

1. Άποψη του Λούβρου με την αφίσα της έκθεσης για τον Πραξιτέλη (φωτ. Δ. Δαμάσκος).

Μουσείο της Αθήνας. Η αθηναϊκή έκθεση εμπλουτίστηκε με έργα που δεν παρουσιάστηκαν στο Λούβρο, ενώ ακολουθήθηκε διαφορετικό σκεπτικό στην οργάνωση του εκθεσιακού υλικού. Ακόμη, με εξαίρεση δύο εισαγωγικά κείμενα που μεταφράστηκαν στα ελληνικά, ο συνοδευτικός της κατάλογος δεν αποτελεί μετάφραση του γαλλικού, αλλά γράφτηκε από ομάδα Ελλήνων αρχαιολόγων.

Η έκθεση αυτή προστίθεται σε μια σειρά παλαιότερων εκθέσεων, οι οποίες διοργανώθηκαν από ευρωπαϊκά μουσεία, για μεγάλους γλύπτες της αρχαιότητας, όπως τον Πολύκλειτο (Φρανκφούρτη, 1990) και τον Λύσιππο (Ρώμη, 1995). Η επιτυχία όλων αυτών των εκθεσιακών γεγονότων καθώς και το έντονο ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας καταδεικνύει ότι, παρά τη μετατόπιση των γενικότερων ενδιαφερόντων της αρχαιολογικής έρευνας σε θέματα που προσεγγίζουν την αρχαιολογία με πιο σύγχρονες οπτικές, μεγάλη μερίδα των επιστημόνων και του κοινού εξακολουθεί να προσελκύεται από το βίο και την καλλιτεχνική δημιουργία μεγάλων ανδρών της αρχαιότητας, τη δυναμική δηλαδή του ενός στην εξέλιξη της Ιστορίας και της Ιστορίας της Τέχνης.

Ο Πραξιτέλης θεωρείται πως ήταν γιος ενός άλλου περίφημου Αθηναίου γλύπτη, του Κηφισοδότου, ένα από τα πιο γνωστά έργα του οποίου είναι η Ειρήνη να κρατάει στα χέρια της τον μικρό Πλούτο, σήμερα γνωστό από ρωμαϊκά μαρμάρινα αντίγραφα. Ο Πραξιτέλης έζησε στα χρόνια ανάμεσα στο 390 και το 320 π.Χ. Ήταν κυρίως γνωστός για έργα θεοτήτων, έφτιαξε όμως μεταξύ άλλων και ανδριάντες θνητών. Από τις φιλολογικές μαρτυρίες μαθαίνουμε ότι τα έργα του ήταν φιλοτεχνημένα από χαλκό και μάρμαρο, στο οποίο είχε ιδιαίτερη προτίμηση.

Όπως συμβαίνει με την πλειονότητα των έργων της κλασικής περιόδου, αυτά σώζονται μέσω των φιλολογικών μαρτυριών και της πληθώρας των ρωμαϊκών αντιγράφων τους. Οι περιγραφές του Πausανία και του Πλίνιου σε συνδυασμό με τα ρωμαϊκά αντίγραφα που ανταποκρίνονται στις περιγραφές των αρχαίων συγγραφέων, μας δίνουν έναν μικρό κατάλογο των έργων που μπορούν με βεβαιότητα να αποδοθούν στον αρχαίο γλύπτη. Αυτά είναι η Αφροδίτη της Κνίδου, ο Απόλλων Σαυροκτόνος, ο αναπαυόμενος και ο οιοχοών Σάτυρος. Και τα τέσσερα έργα είναι από τα γνωστότερα της ύστερης κλασικής γλυπτικής, το έργο, όμως, που συνδέθηκε κατ' εξοχήν με τον Πραξιτέλη και θαυμάστηκε ίσως όσο κανένα άλλο έργο του είναι ο Ερμής της Ολυμπίας.

Ο Ερμής της Ολυμπίας

Το γλυπτό αυτό βρέθηκε στις ανασκαφές του Ηραίου, όπου είχε μεταφερθεί στα χρόνια του Πausανία από την αρχική του θέση.¹ Από τα πρώτα χρόνια της ανακάλυψής του οι αρχαιολόγοι διαφωνούσαν για το αν πρόκειται για πρωτότυπο έργο του γλύπτη, αν είχε ξαναδουλευτεί στα ύστερα ελληνιστικά χρόνια ή αν ήταν ρωμαϊκό αντίγραφο.

2. Ο Ερμής της Ολυμπίας, περ. 330 π.Χ., Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μουσείο (Πραξιτέλης, κατάλογος έκθεσης, σ. 97).

Απεικονίζεται ο Ερμής να κρατεί στο προτεταμένο αριστερό του χέρι τον Διόνυσο βρέφος, ενώ με το σπασμένο σήμερα δεξί αποκαθίσταται να σηκώνει ψηλά ένα τσαμπί σταφύλι. Ο Διόνυσος σηκώνει το αριστερό του χέρι για να πιάσει το τσαμπί. Ο Ερμής στηρίζει το αριστερό του χέρι σε κορμό δέντρου, ο οποίος καλύπτεται με ένα ύφασμα, ίσως το ιμάτιο του γυμνού θεού. Η οπίσθια επιφάνεια έχει δουλευτεί εκ νέου, κάτι που σε σχέση με τη βάση του αγάλματος, η οποία δεν είναι η αρχική, οδήγησε πολλούς μελετητές στη σκέψη πως δεν πρόκειται για το πρωτότυπο έργο.

Ανεξάρτητα από τη χρονολόγηση του γλυπτού, το έργο έχει όλα τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την πραξιτελική τεχνοτροπία. Το βάρος της μορφής ζυγιάζεται ανάμεσα στα δύο σκέλη, με το δεξί πόδι να πατά γερά στο έδαφος και το αριστερό να ακουμπά στα ακροδάχτυλα μόνο. Το αριστερό ισχίο προβάλλεται έντονα στο πλάι, και ο κορμός γέρνει ελαφρά προς τα αριστερά της μορφής, κινήσεις οι οποίες αποδίδουν τη σιγμοειδή κάμψη του κορμού, χαρακτηριστική και σε άλλα έργα του Πραξιτέλη. Η μυολογία των κλασικών ανδρικών γλυπτών του 5ου αι π.Χ. δίνει τη θέση της σε ρέοντα,

«υγρά» περιγράμματα, που χαρακτηρίζουν και την απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου, με αποτέλεσμα τα ανδρικά έργα του γλύπτη να θεωρούνται πως έχουν εκθλημένα χαρακτηριστικά. Η προτίμηση του καλλιτέχνη στο μάρμαρο και η αντίστοιχη δεξιοτεχνία του στη χρήση του συγκεκριμένου υλικού καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι το στήριγμα της μορφής είναι σκεπασμένο με ύφασμα με πλούσια πτύχωση, στοιχείο περιττό για την εικονογραφία του στιγμιότυπου ή τη σταθερότητα του έργου. Η επιφάνεια του γλυπτού, τέλος, είναι γυαλισμένη, σε αντίθεση με την αδρά δουλεμένη οπίσθια όψη, η οποία δεν θα ήταν ορατή, και τους κοντούς βοστρύχους του Ερμή. Τα ίχνη κόκκινου χρώματος στα μαλλιά και η έντονα γυαλισμένη επιφάνεια αποδεικνύουν τη διακόσμηση της επιφάνειας του αγάλματος με χρώματα.

3. Ο Απόλλων Σαυροκτόνος. Ρωμαϊκό αντίγραφο, έργου του Πραξιτέλη των μέσων του 4ου αι. π.Χ., Λούβρο (M. Denoyelle et al., *Louvre, Les antiquités grecques*, Παρίσι 2002, σ. 64).

4. Η Αφροδίτη της Κνίδου. Ρωμαϊκό αντίγραφο, έργο του Πραξιτέλη των χρόνων 350-330 π.Χ., Μουσεία Βατικανού (Ν. Γιαλούρης, *Ελληνική τέχνη, Αρχαία γλυπτά*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, εικ. 156).

Το άλλο άγαλμα, το οποίο παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με τον Ερμή, είναι ο Απόλλων Σαυροκτόνος, γνωστός από τη μαρτυρία του Πλίνιου και από πλήθος ρωμαϊκών αντιγράφων. Απεικονίζεται ο θεός σε νεαρή ηλικία να ακουμπά σε κορμό δέντρου. Ο καλλιτέχνης αποτύπωσε την εικόνα του θεού τη στιγμή εκείνη κατά την οποία σηκώνει το δεξί του χέρι να χτυπήσει μια σαύρα πάνω στον κορμό. Το σώμα του θεού αποδίδεται με τη χαρακτηριστική σιγμοειδή κίνη-

ση, η σάρκα και τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά είναι μαλακά, σχεδόν γυναικεία.

Η Αφροδίτη της Κνίδου

Η καινοτομία του Πραξιτέλη σε ό,τι αφορά την απόδοση της γυναικείας μορφής στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και η πρωτοποριακή του αντίληψη για το ανθρώπινο σώμα γίνονται σαφή στην Αφροδίτη της Κνίδου. Στο έργο αυτό, και για πρώτη φορά στην ιστορία της μνημειακής γλυπτικής της αρχαίας Ελλάδας, γυμνώνεται πλήρως το γυναικείο σώμα. Η Αφροδίτη απεικονίζεται ώριμη και αισθησιακή να βγαίνει από ή να ετοιμάζεται για το μπάνιο της, με το δεξί της χέρι να καλύπτει το αιδοίο της και με το αριστερό να τραβάει το μιάτιό της να κρύψει τη γύμνια της, προφανώς επειδή έχει αιφνιδιαστεί από κάποιον που εισέβαλε στον ιδιωτικό της χώρο.

Τα κοινά στοιχεία που εμφανίζονται στα αποδοσμένα στον Πραξιτέλη έργα είναι αφενός τα τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά που συνιστούν το προσωπικό καλλιτεχνικό του ιδίωμα, όπως το μαλακό πλάσιμο της ανδρικής σάρκας και η σιγμοειδής απόδοση του κορμού, αφετέρου τα εννοιολογικά-ερμηνευτικά στοιχεία που προκύπτουν από την ανάλυση των έργων του. Είναι αυτά τα στοιχεία που τον καθιστούν πρωτοπόρο στην ιστορία της ελληνικής γλυπτικής. Η θεϊκή μορφή απαθανατίζεται σε ένα στιγμιότυπο – την ώρα που ο Απόλλωνας πάει να χτυπήσει τη σαύρα, όταν η Αφροδίτη αιφνιδιάζεται στο μπάνιο της, τη στιγμή που ο Ερμής προσφέρει παιγνιωδώς ένα τσαμπί σταφύλι στο βρέφος Διόνυσο. Αυτό που έχει σημασία για τον Πραξιτέλη είναι η απεικόνιση της στιγμής. Σε αντίθεση με τους γλύπτες του 5ου αι. π.Χ., οι οποίοι προσπαθούσαν να απεικονίσουν τη μορφή στην ιδεατή της μορφή, τους υστεροκλασικούς γλύπτες ενδιαφέρει η απεικόνιση ενός στιγμιότυπου από τη ζωή και τη δράση της εκάστοτε μορφής, μια εξέλιξη στην ιστορία της αρχαίας γλυπτικής, η οποία θα φτάσει στο απόγειό της στη συνέχεια, στα ελληνιστικά χρόνια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- AJOOTIAN A., «Praxiteles», στο O. Palagia / J.J. Pollitt (επιμ.), *Personal Styles in Greek Sculpture*, Κέμπριτζ, 1996, σ. 91-129.
CORSO A., *The Art of Praxiteles. The Development of Praxiteles' Workshop and its Cultural Tradition until the Sculptor's Acme (364-361 BC)*, Ρώμη 2004, σ. 270-277.
GEOMINY W., «Praxiteles (I)», στο R. Vollkommer (επιμ.), *Kunstlerlexikon der Antike*, Μόναχο-Λειψία 2004, σ. 305-313.
PASQUIER A. / J.-L. MARTINEZ, *Praxiteles*, κατάλογος έκθεσης, Λούβρο, 23 Μαρτίου – 18 Ιουνίου 2007, Παρίσι 2007.
ΚΑΛΤΣΑΣ Ν. / ΔΕΣΠΙΝΗΣ Γ. (επιμ.), *Πραξιτέλης*, κατάλογος έκθεσης, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, 25 Ιουλίου-31 Οκτωβρίου 2007, Αθήνα 2007.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

¹ Στην έκθεση παρουσιάζεται πιστό αντίγραφο του γλυπτού και όχι το πρωτότυπο έργο, που εκτίθεται στο Μουσείο της Ολυμπίας.